

1.

Nogle gange kan en typografisk udformning tænde for smilet. Sådan gik det mig, da jeg forberedte dette seminar og øjnene faldt på programmets overskrift: ”Danmark fri(t) for religion i fællessalen”.¹

Jaja, det er vel heller ikke fællessalens opgave at rumme meget religionsudøvelse. Det ville være usædvanligt, selv i den danske *intertwinement-model*, om nogen gav sig til at udøve fredagsbøn, synge salmer (bortset fra ved reformationsjubilæet) eller foretage andre religiøse handlinger her i folketingets fællessal.

Udgangspunktet i den danske religionsmodel er på mange måder, at religion hører hjemme i bestemte bygninger (kirker, moskéer, synagoger etc), og (evt!) i hjemmet, men ikke i de fælles rum. Det har været baggrunden for mange af de senere års diskussioner om fredagsbøn i en kantine, om KFS-møde på et gymnasium, om religiøs klædedragt på en privat eller offentlig arbejdsplads etc.

Men når vi tænker os om, så ved vi alligevel godt, at der også i den danske religionsmodel ligger en helt grundfæstet ret til at forsamle sig i samfund for at dyrke gud på den måde, der stemmer med borgernes overbevisning – også selvom det (som Ørsted sagde i den grundlovgivende rigsforsamling) skulle føre til katolske processioner i gaderne. I dag ville man pege på Hare Krisna, men grundlovsfædrenes svar betyder det samme: ja, det er en del af religionsfriheden, at man frit kan give udtryk for sin religiøse overbevisning, ikke alene i de religiøse bygninger og hjemmene, men også ude i det åbne, på gade og vej og, hvis det ikke generer andre, til en vis grad i de fælles bygninger.

2.

En yderligere spontan reaktion mod ideen om ’religion i fællessalen’ ville jo nok være, at det her er lovgivningsmagten, lige rundt om hjørnet ligger højesteret, og i højesteret skal dømmes efter dansk lov, ikke efter religiøs lov. Det er baggrunden for forbudet mod religiøs beklædning i domstolene, som også rapporten her kort nævner.

¹ I langt kortere form dannede dette notat grundlag for mine mundtlige kommentarer til Heiner Bielefeldt vedr hans rapport som UN Special Rapporteur on freedom of religion and belief on his mission to Denmark ved arrangementet Danmark fri(t) for religion, 24. november 2017. Mange bad om den skriftlige udgave af mine kommentarer. Jeg har derfor gennemskrevet dem med henblik på offentliggørelse på min forskningshjemmeside.

Også den forudsætning var til debat i den grundlovgivende rigsforsamling, hvor man diskuterede forbudet mod forskels behandling i offentlige embeder pgra religion.

Det blev påpeget, at et sådant forbud mod religiøs diskrimination ved besættelse af offentlige embeder føre til at vi fik jøder som højesteretsdommere – men svaret, og det der fik grundlovsfædrene til at fastslå forbudet var argumentet om, at i Højesteret ville og skulle dommerne ikke, selvom de havde en religiøs overbevisning, dømme efter religiøs ret, men efter dansk ret. Netop derfor er den religiøse overbevisning irrelevant i forhold til offentlige embeder – dér står vi alle lige.

I eftertiden er denne bestemmelse i grl. § 70 blevet forstået som et generelt forbud mod, at der i Danmark diskrimineres på grundlag af religion – måske undtagen lige præcis i forhold til folkekirken, men det vender jeg tilbage til.

I aktuel lovgivning er det imidlertid som om disse forudsætninger fra grundloven er trådt lidt i baggrunden.

Siden det besøg, der dannede grundlag for den rapport, vi diskuterer her, er det derfor blevet vurderet som grundlovsmæssigt, at man nu i straffeloven diskriminerer mellem på den ene side *religiøse ytringer*, der i sig selv kan have en særligt strafbar karakter, og på den anden side *ikke-religiøse ytringer af samme indhold*, der – fordi de ikke er religiøse – er lovlige.

Alle er – heldigvis – fortsat enige om, at det er forbudt at diskriminere mellem forskellige religiøse grupper. I stedet er det nu i Danmark tilladt at diskriminere mellem på den ene side religiøse grupper, mennesker og ytringer – og på den anden side ikke-religiøse. Det er en overraskende udvikling, og jeg havde gerne hørt FN's religionsrapporteurs kommentarer til den udvikling.

3.

Udviklingen er sket bl.a. med henvisning til en bestemmelse i grundloven, som professor Bielefeldts rapport særligt diskuterer (pkt x. Det er betingelsen i § 67 for den fri religionsudøvelse om, at ”intet læres eller foretages, som strider mod sædeligheden og den offentlige orden”.

Her har jeg hidtil antaget, at hverken lovgivningsmagten eller domstolene kunne tilsidesætte praktiseret religion, medmindre der var tale om handlinger, der stred mod en særdeles alvorlig udgave af ”den offentlige orden”, som i overtrædelse af liv og helbred.

Religionsfriheden er jo stort set den eneste materielle frihedsrettighed, vi har i dansk forfatningsret, altså det eneste sted, hvor der er en egentlig grænse for lovgivningsmagtens kan lovgive om (og så meget mere for, hvad udøvende magt kan foretage sig i forhold til trossamfund). Udgangspunktet er en frihed – ikke en tildelt rettighed. Grundlovens regler handler om, hvorvidt lovgiver kan regulere sig ind i kernen af denne frihed. Grundlovens – og menneskerettighedernes – regler drejer sig ikke om, hvordan og på hvilken måde lovgiver skal og må regulere denne frihed. Udgangspunktet er modsat.

Men vi bliver jo hele tiden klogere. Nutidige forfatningsretsprofessorer tillægger lovgivningsmagtens opgave som første fortolker af grundloven så stor betydning, at mulighederne for, at religionsfrihed skulle kunne være et materielt værn mod lovgivningens indgreb er stort set udtømt.

Professor Bielefeldt understreger imidlertid – og det må man være taknemmelig over – i afsnit 5 og afsnit 74, at det ikke er tilstrækkeligt, at lovgivningsmagten identificerer problemer med *offentlig orden*.

Lovgivningsmagten skal også tage stilling til, at et indgreb i religionsudøvelsen er **nødvendig** i et demokratisk samfund. Og siges det, ”lovgivningsmagten skal opfylde visse **kriterier** for, med henvisning til ’den offentlige orden’ at begrænse religionsudøvelsen.

Her havde det på alle måder været af stor betydning, om den skriftlige rapport ikke alene havde nævnt, at der findes sådanne kriterier, men også havde præciseret *indholdet* i disse kriterier, og fremlagt deres betydning i en dansk kontekst.

Det er desværre ikke tilfældet. Rapporten begrænser sig i afsnit 35 og i konklusionen i afsnit 74 til at sige, at ”ifølge de internationale konventioner, Danmark har ratificeret, skal begrænsninger af religionsudøvelsen dels vurderes som nødvendige, og dels derudover leve op til en række kriterier, der er langt mere specifikke og snævre end den generelle formulering i grundlovens §67 om, at religionsudøvelsen kan begrænses indenfor rammerne af ’sædeligheden og den offentlige orden’. –

Hvad disse *langt mere specifikke og snævre kriterier* så er, er derfor overladt til den aktuelle juridiske tolkning hos lovgivningsmagten. I et politisk miljø, der ønsker at begrænse religionsudøvelse generelt i forhold til en overordnet diskurs om demokratiske normer, og et juridisk miljø, der ønsker at begrænse domstolsprøvelse af vedtagen lovgivning, og i et kombineret juridisk-politisk miljø, der ønsker at

begrænse mulighederne for international rets indflydelse, må man sige, at det samlet set stiller værnet om religionsfrihed som en materiel rettighed ganske ringe i Danmark.

Eller sagt med andre ord: med denne rapport er vi endnu engang overladt til et folketingets flertal, når det gælder adgangen til at regulere religionsudøvelse. Men jeg håber da, at rapporten i det mindste kan lære os alle, at udgangspunktet er en frihedsrettighed – og at lovgivningsmagten alene kan regulere denne frihedsrettighed, hvis det er nødvendigt i et demokratisk samfund af hensyn til andres friheder og rettigheder, sædelighed og sundhed mv.

4.

Hvis vi på den baggrund skal nævne et enkelt praktisk eksempel på denne teoretiske problemstilling, er det for en juridisk tanke særdeles tilfredsstillende, at det aktuelle forslag til lov om trossamfund tager udgangspunkt i en sikring af religionsfriheden som en selvfølge.

Det er også virkelig godt, at lovforslaget i sit kapitel 2 fastslår en lang række rettigheder for trossamfund.

Mindre godt er, at disse rettigheder ikke er opdelt i regler, der egentlig blot fastslår, hvad allerede følger af grundlovens materielle frihedsrettigheder, som altså allerede er trossamfundenes og befolkningens rettigheder, rettigheder, som lovgiver ikke råder over og derfor heller ikke tildeler – og så på den anden side klart påviser de andre rettigheder, som kan tildeles trossamfundene (og enkeltpersoner) ved lov.

Denne manglende opdeling kunne give standardlovgivere – men dem har vi heldigvis selvfølgelig ikke mange af i Danmark – den tanke, at det var lovgivningsmagten, som tildelte trossamfundene en ret til, som det siges i lovforslagets § 3, at ”udøve sin religion, herunder ved overholdelse af religiøse ritualer og skikke samt religiøs opfordring”. Det er jo ikke en ret, der tildeles ved lov. Den foreligger allerede som en ret direkte efter grundloven og efter de internationale konventioner (jf. også Bielefeldts indledende kommentar efter ministerens tale, min tilføjelse efterfølgende).

Særligt eftersætningen i udkastet til trossamfundslov, § 3 kunne inspirere til en sådan fornemmelse af, at lovgivningsmagten her mener at tildele rettigheder.

Eftersætningen understreger jo nemlig, at forudsætningen for denne rettighed er, at

”der ikke herved opfordres til eller foretages noget, der strider mod bestemmelser fastsat ved lov eller i medfør af lov”.

5.

Nu er det imidlertid mit indtryk, at disse formuleringer er støttet af samtlige juridiske eksperter, der har udtalt sig om lovforslaget, såvel som af samtlige trossamfund.

Der er heller intet i den aktuelle praksis, som antyder, at lovgivningsmagten eller administrationen skulle give sig til at tro, at den kan fratage trossamfund rettigheder, som de faktisk har efter grundloven og de internationale konventioner. Her tænkes særligt på rettigheder til at udøve kernen i religionsudøvelsen: ritualer mv.

Der er derfor ingen særlig grund til, at en professor i ret & religion med hang til teoretiske antagelser om fremtiden skulle behøve at udtale sig om det – men når jeg nu var indbudt til at bidrage til denne konference, synes jeg, jeg måtte fremhæve dette punkt i rapporten fra professor Bielefeldt og den betydning, jeg synes manglerne i rapporten på dette felt eventuelt i en mindre venlig fremtid ville kunne have.

Jeg håber, jeg har brugt tilstrækkeligt med tyske konjunktiver i denne sætning til ikke at blive opfattet som alt for uvenlig – hverken af rapportøren eller af danske aktører.

Men lad mig understrege så klart jeg kan: den fælles standardformulering om, at religionsfriheden kan udøves indenfor lovens rammer er *ikke* en adgang til, at lovgiver kan regulere religionsudøvelsens kerne, medmindre det er nødvendigt i et demokratisk samfund af hensyn til andres friheder og rettigheder, sundhed og sædelighed mv. (eller ’sædeligheden og den offentlige orden’, som det udtrykkes i grundloven). Og det er *ikke* lovgivningsmagten alene, som tolker begreberne – der er adgang til domstolsprøvelse i det omfang, religionsfrihed efter grundloven og internationale konventioner er en materiel frihedsrettighed.

6.

Bielefeldt nævner den kommende trossamfundslov og nævner tillige (i afsnit 7), at der blandt trossamfundene er frygt for, at lovgivningen kan blive benyttet til at fratage trossamfund rettigheder. Her må jeg – med glæde – henvise til, at lovforslaget viderefører alle trossamfunds hidtidige anerkendelse. Men det er korrekt, at trossamfundene fremover skal leve op til regler om offentlighed og indsigt i økonomi mv samt tilsyn med, at de lever op til kriterierne for godkendelsen. Det har jeg ingen problemer med – tværtimod – det har længe forekommet udfordrende at man har

kunnet opnå en godkendelse uden at nogen har kontrolleret, om man efterfølgende fortsat lever op til forudsætningerne.

Bielefeldt nævner i samme sammenhæng og i afsnit 41, at Scientology i 2000 valgte at undlade at genindsende en ansøgning som trossamfund. Jeg antager (men har ikke kontrolleret det), at Scientology i stedet har valgt at søge godkendelse efter ligningslovens §§ 8a og 12, fordi de egentlig ikke har brug for en vielsesbemyndigelse, men nok har brug for den økonomiske sikkerhed der ligger i aftaler med givere om fradragsret mv.

Hvis trossamfundsloven går igennem, vil en godkendelse som trossamfund fremover være en forudsætning for at opnå godkendelse efter ligningslovens §§ 8a og 12 – medmindre man ønsker at opnå godkendelse efter ligningsloven uden henvisning til organisationens karakter af trossamfund.

7.

Rapporten fremhæver gang på gang, at religionsudøvelse for samfundet grundlæggende må anses for en ressource i stedet for at udgangspunktet tages i religion som et problem. Og at det ikke alene gælder flertallets religion, men også mindretallenes.

Jeg tror, man skal lægge meget vægt på de bløde formuleringer, der er i afsnittene om mindretalsreligioner, herunder kristne mindretalsreligioner – for det er i disse formuleringer, indicierne for en faktisk, symbolsk orienteret indirekte forskelsbehandling bliver præsenteret; indicier der senere danner grundlaget for argumenter vedrørende folkekirkens særstilling.

Men netop derfor må fakta selvsagt præsenteres korrekt. Det anføres (afsnit 37), at baptistkirken først blev anerkendt så sent som i 1953. Her er et punkt, jeg gerne selv vil have afklaret nærmere – for var det sådan, at baptistkirken søgte anerkendelse tidligere, men ikke kunne få den – eller var det sådan, at baptistkirkens traditionelle (og historisk ganske velbegrundede) skepsis over for staten fik dem til først sent at søge? Jeg ved det ikke, men hvis dette element i rapporten er relevant, bør det nok afklares.

Fra den katolske kirke nævnes ønsket om at få adgang til at opkræve kirkeskat på lige linie med folkekirken (jeg går ud fra, man samtidig på lige linie med

folkekirkemedlemmer vil acceptere ikke at have fradragsret), med henblik på at sikre budgetsikkerhed og vedligeholdelse af også historiske bygninger.

Det er bemærkelsesværdigt, at danske katolikker – på trods af religionsfrihed siden 1849 – til Bielefeldt har videregivet en oplevelse af at være historisk fremmede; men det er måske en identitet, der genopleves med nye immigrantbølger? Eller med reformationsjubilæet? Det er øjensynligt en identitet, der – udover de fordele der er med en sprogligt multikulturel kirke – skaber frustration, men er det en frustration, der kan afhjælpes?

Jehovas vidner nævnes, men det nævnes ikke, at adgangen til fritagelse for militærtjeneste faktisk ligger ud over, hvad grundloven forlanger. Her forudsætter grl § 70 om ligebehandling i forhold til det offentlige jo netop, at alle også lige skal stille, når det kræves.

Vedrørende humanisterne anføres, at de selvsagt ikke opfatter sig selv som en religion, men at de i forhold til international forståelse er omfattet af den grundlæggende frihedsrettighed. Bielefeldt kritiserer ganske skarpt den danske grundlovs fokus på gudsdyrkelse alene og opfordrer til, at man i lovgivningspraksis udvider fortolkningen (afsnit 42-44). Og, som det anføres: ”The future treatment of the humanists may in this context assume the quality of a test case”. Endelig anføres I **anbefaling 75 j**, at trossamfundsloven også bør omfatte human-etisk forbund. Min vurdering er, at vi får en sag i Strasbourg, hvis spørgsmålet ikke løses.

Jeg henviser i den sammenhæng til, at det var humanetisk forbund, der med Folgerø-sagen lærte den norske offentlighed, hvad religionsfrihed i skolen er – en sag, de vandt i stik modsætning til rådgivning fra samtlige indflydelsesrige jurister i Norge.

Jeg vil derfor også her fremhæve den venlige advarsel i afsnit 62 f mod fortsat at navngive et religionsfag ’kristendom’. Også denne advarsel ligger i kategorien af emner, der bærer ved til et opgør med folkekirkensystemet – fordi de af de mange minoriteter tilsammen bliver opfattet som indirekte, symbolsk diskrimination.

Den vigtigste af disse advarsler står formentlig i afsnit 18, hvor det anføres, at folkekirkens specielle status giver anledning til stadigt nye spørgsmål vedrørende fairness, ligebehandling og ikke-diskrimination, og at disse forhold gradvist vil underminere grundlaget for særbehandlingen af folkekirken.

Sammenhængen mellem disse venlige advarsler mod indirekte, symbolsk diskrimination og folkekirkenes status bliver lagt åbent frem i afsnittene 70-73. Selve eksistensen af en folkekirkeordning bliver således forstået som et problem for en videre udvikling af sameksistensen mellem forskellige grupper og for den videre udvikling af en inkluderende forståelse af dansk identitet. Derfor er det ikke nok, at folkekirken som sådan gør hvad den kan for at være brobygger mellem religioner mv. Dens privilegier i sig selv er et problem.

På denne baggrund er rapportens første sæt af **anbefalinger** (afn. 75a-d), at regeringen sætter sig i spidsen for en mere inklusiv forståelse af dansk identitet, hvori indgår, at alle der lever i Danmark – uanset religion, og her specifikt også muslimer – bidrager til dansk identitet og i den forbindelse tager afsæt i religiøse grupper som en ressource og iværksætter flere tværreligiøse initiativer.

8.

Det er meget væsentlige memento, der anføres i forhold til asylansøgerees ret til at udøve deres religion. Det er simpelthen nødvendigt, at der gives plads i asylsystemet til religiøs praksis, og at man ikke på forhånd antager, at asylansøgere alene kommer som muslimer. Der er mange religiøse grupper – og de skal have plads til at udøve deres religion, mens de opholder sig i asylsystemet (afsnit 49).

9.

Rapporten har formentlig haft betydning for forårets afskaffelse af blasfemi-bestemmelsen i den danske straffelov (selvom det ikke er nævnt i lovforslaget, L170 2016/17), jf. afsnit 54 ff, og **anbefaling** nr 75e.

Internationalt er det godt, at dansk lovgivning ikke længere kan anvendes til støtte for islamiske og katolske staters ønsker om at begrænse kritik af religion. I Danmark er det imidlertid udfordrende, dog igen selvfølgelig kun for den juridiske tanke, at man ikke samtidig har udvidet beskyttelsesfeltet for andre bestemmelser i straffeloven, således at 'hate-speech' mod religiøse ritualer er dækket. Jeg håber, det, den dag vi får en sag, vil vise sig, at formålet ikke var at åbne for et stormløb mod religiøse menneskers religiøse praksis gennem religiøse ritualer.

Når jeg understreger dette, hænger det sammen med en stigende tendens bl.a. i den forfatningsretlige litteratur til at anse beskyttelse af religion for rigeligt dækket med almindelige ytringsfrihed, forenings- og forsamlingsfrihed. Men dels er ingen af dem

egentlige materielle frihedsrettigheder i den danske tradition; og dels vil en sådan analyse efterlade religiøs praksis, udøvelsen af de religiøse ritualer, som udgør kernen i religionsudøvelsen, ubeskyttet.

Det ville være interessant, hvis rapporten derudover med sin **anbefaling 75f** fik spørgsmålet om religiøs slagtning genoptaget – der er ingen tvivl om, at adgang til religiøst slagtet kød er et centralt, rituelt element i religionsfrihed og der er heller ingen tvivl om, at forbudets forudsætning om, at kødet kan skaffes fra udlandet, alene er af begrænset relevans.

10.

På den baggrund skal det bydes velkomment, at Heiner Bielefeldt så tydeligt advarer Danmark mod at være *first mover* vedr forbud mod omskæring af drenge. Bielefeldt siger det mere diplomatisk, idet han antager at det må være usandsynligt, at Danmark ville tage det første skridt (afsnit 24).

11.

Understregning af, at retten til fri religionsudøvelse også indebærer ret til at etablere relevante religiøse bygninger (afsnit 24) uden at gøre en sådan ret betinget af adfærden blandt ekstreme grupper, er også yderst velkommen.

12.

Det er glædeligt, at Bielefeldt i afsnit VIII diskuterer spørgsmål om køn og seksualitet og fremhæver danske erfaringer om at ophæve modsætninger mellem religionsfrihed og frihed til at udtrykke sit køn og sin seksualitet.

Det er imidlertid ærgerligt, at Bielefeldt ikke ønsker at anerkende sammenhængen til den specielle styreform for folkekirken. Han nævner ganske vist i de indledende afsnit 14-17, at folkekirkemodellen har til formål at sikre åbenhed i folkekirken og sikre at staten er sekulær – men på trods af al historisk erfaring, dels i Danmark og dels f.eks. i Letland, afviser han argumentet i afsnit 73.

13.

Det overrasker ikke, at rapporten er udformet med henblik på en nærmere analyse af den sidste rest af den nordiske establishment model, den danske folkekirke, en model, der i stigende omfang internationalt kritiseres for at være i strid med menneskerettighederne.

Det ærgrede mig, da jeg læste de indledende afsnit, at man øjensynligt alene havde fået forklaret den danske folkekirke model som en model, der med sikringen af frihed og tilgængelighed i folkekirken understøtter et centralt element i samfundsidentitet kombineret med en forestilling om en indre, luthersk *faith*. Og ikke, som om faktisk religiøs *praksis* er det centrale.

Det er øjensynligt kun i mindre grad lykkedes at forklare folkekirken som en 'trosinstitution i den snævre forståelse af ordet', som det formuleres i rapportens afsnit 13, altså en faktisk ramme om udøvelse af religion i praksis.

Det er af religions-rets-sociologiske grunde ærgerligt, at det ikke er blevet forklaret, at den høje medlemsprocent faktisk har at gøre med religiøs praksis relateret til **dåb, konfirmation, vielse (i mindre grad) og begravelse.**

Denne forestilling om, at folkekirken mest er nogle få menneskers indre lutherske *faith* kombineret med en samfundsidentitet medvirker til at understøtte en forestilling om indirekte, symbolsk diskrimination.

Men sagen er jo, at folkekirken alene har en høj medlemsprocent, fordi 75 % af danskerne er døbt (en religiøs handling) og fortsat, når de bliver voksne, betaler kirkeskat, hvad de kunne lade være med.

14.

Rapportens overvejelser vedrørende karakteren af folkekirken fører i **anbefaling 75 d**, til en opfordring til regeringen om at "starte en udvikling frem mod selvstændiggørelse af folkekirken med henblik på, at kirken bliver autonom".

Det er der i international sammenligning rigtigt gode grunde til. Danmark er jo mht folkekirkens manglende interne autonomi at sammenligne med Tyrkiet og Kina.

Den første udfordring for den logiske tankegang er imidlertid, at den danske folkekirke normalt ikke styres som om præsterne var tjenestemænd i det tyrkiske dyanet eller en af de fem godkendte religioner i Kina.

F.eks. er det både i Kina og i Danmark staten, som fastlægger ritualerne for den indre religiøse praksis.

I Danmark kunne man have benyttet grl. § 66 til at sige, at en ændring af ritualerne kun kunne ske efter høring af alle relevante parter (herunder selvfølgelig biskopper,

præster og menighedsråd). Den mulighed har højesteret i en nylig dom slået en pæl igennem.

I både Kina, Tyrkiet og Danmark er præsterne også statsligt ansatte. En klar opfordring til den danske stat for at undgå for nærgående sammenligninger og legitimeringer af den tyrkiske og kinesiske model kunne endvidere være, at man i Danmark sikrer fri forkyndelse for præsterne. Også for de præster, som man politisk er uenige med.

15.

Anbefalingen af en udvikling frem mod autonomi for folkekirken skal ifølge rapportens pkt. 75 g, være baseret på *active followers*.

Det kan forstås sådan, at professor Bielefeldt fra et internationalt religionsretligt perspektiv mener, at *aktivt engagement*, *church attendance* (*kirkegang*), som det udtrykkes andetsteds, er det legitime grundlag for identiteten af et trossamfund.

Den danske – og øvrige nordiske – religionsmodel bygger ikke på aktivt engagement blandt medlemmerne. Det har den ikke gjort siden Altinget år 1000.

Den nordiske religionsmodel bygger på en statslig beslutning, som Bielefeldt har al ret til at problematisere fra et generelt internationalt perspektiv, kombineret med befolkningens tilslutning i form af *anvendelse af kirkelige overgangsritualer*.

En tilbagevenden til *church attendance* som grundlag ville være en tilbagevenden til *kirkelige garantier*, f.eks. krav om kirkegang i forbindelse med dåb, krav om kirkegang som forudsætning for udøvelse af medlemsrettigheder mv.

Hvis folkekirken i fremtiden pålægges en struktur, der alene bygger på aktivt engagement – og ikke på anvendelse af kirkelige overgangsritualer - vil det med et slag gøre ca 65% af befolkningen ’religionsløse’. Nemlig de 65% af befolkningen, der benytter de kirkelige ritualer uden i øvrigt at være aktive kirkegængere. Eller, i en mere venlig udgave, gøre mellem 40 og 50% af befolkningen religionsløse – dvs. vi kan måske også tælle kirkegængerne til kor-koncerter og juleaften med som aktivt engagerede, men tilbage er altså næsten halvdelen, som ikke får nogen adgang, fordi de ikke er aktive.

En mulighed er selvfølgelig, at jeg har misforstået dette element i rapportens anbefalinger. Det ville glæde mig. For jeg ville have vanskeligt ved at se det

menneskeretlige argument for en udvikling, der gør store dele af befolkningen religiøst hjemløse.

16.

Det **anbefales** imidlertid samtidig, at en autonomi for folkekirken ikke skal føre til, at man forlader den inkluderende tradition i folkekirken og folkekirkens påvirkning på samfundet i inkluderende retning. Her henviser jeg tilbage til bemærkningerne vedrørende køn og seksualitet. Der er mange internationale og især amerikanske religionsretlige domstolsafgørelser bag rapportens anbefaling om *church autonomi*. De er alle afgørelser, der lader hensyn til køn, seksualitet og familieliv i stikken.

En lov om dis-establishment ville formentlig – det er i hvert fald det, der ligger i begrebet church autonomi - etablere en civilsamfundsorganisation (en forening eller en selvejende institution), der fremadrettet drives af medlemmer eller af en ledelse, etableret med henblik på at sikre fondens formål.

Jeg har vanskeligt ved at se en model for udvikling af en civilsamfundsorganisation, der samtidig giver plads for at sikre folkekirkens inkluderende tradition.

Hvis man i stedet gerne vil undgå en alt for emsig en gejstlighed, der på kirkens vegne giver sig til at opstille barrierer for befolkningens adgang til f.eks. kirkelige handlinger (såsom barrierer for ægteskab mellem par af samme køn), men samtidig vil undgå en alt for nærliggende sammenligning med Kina og Tyrkiet, så burde den første anbefaling være at opfordre regering og folketing til udvikle modellen for en kirke, der er *by law established*.

Her ville det være muligt at opretholde en form for medlemskabslovgivning som betingelse for en bestemt finansieringsmodel. Her er behov for innovativ tænkning.

17.

Endelig **anbefales**, at medlemmer af alle religioner såvel som ikke-religiøse kan få foretaget fødselsregistrering og blive begravet på lige fod.

Hvis jeg skal vurdere denne anbefaling på grundlag af faktuelle forhold, er jeg ikke sikker på, jeg forstår den.

Man kan jo bare anmelde navn og fødselsregistrering på borger.dk.

Alle danskere har også, uden forskelsbehandling mht religion, ret til at blive begravet på de kirkegårde, folkekirken driver, eller, hvor det er kommunen, som driver

kirkegårde, på kommunens kirkegårde. Derudover har trossamfund ret til at få godkendt egne kirkegårde. Økonomisk skal alle ligebehandles, hvilket er understreget i det seneste regelsæt fra 2013. Medlemmer af folkekirken kan alene få rabat, hvis man af kirkeskatten (som alene er betalt af medlemmer af folkekirken) anvender et tilsvarende beløb til betaling for drift af kirkegården.

Den kirkebogsførende sognepræst er begravelsesmyndighed for alle danskere; også her er der fuldstændig ligebehandling.

Men hvis jeg skal vurdere den som led i den generelle anbefaling af at sikre religiøst neutral, inkluderende ligebehandling af alle uden indirekte symbolsk forskelsbehandling til fordel for folkekirken, så forstår jeg den godt.

For selvom sognepræsten skal behandle alle lige, så er det altså folkekirkens sognepræst, der skal tage stilling til begravelsesform og tillade, at en religiøs leder fra et andet trossamfund begraver. Der er indviklede regler om brug af kirken som 'kapel'. Og man kunne tro, at folkekirkemedlemmer fik en økonomisk fordel.

Dertil kommer det endnu mere symbolske: kirkegårde ligger, hvor de ligger. Rundt om kirkerne. Og kapellet ligger, hvor det ligger. På kirkegården. Eller man benytter kirkebygningen, hvis der ikke er kapel. Og det er folkekirken, som driver krematorierne. Og driver personregistreringen.

18.

Jeg går ud fra, kirkegårde også ligger rundt om kirkerne i andre lande. I hele Europa har vi en historie med os – og i andre verdensdele med andre flertalsreligioner har de andre historier med sig.

Men det ændrer ikke på, at et besøg fra FN's special rapporteur om religionsfrihed har sat den største finger på spørgsmålet om indirekte, symbolsk diskrimination, og benyttet denne analyse som springbræt til at anbefale en adskillelse af folkekirken fra staten ud i en kirke med autonomi – med henblik på at sikre, at alle danskere uanset religion, indirekte symbolsk kan anse sig for lige danske. –

Anklager om indirekte, symbolsk diskrimination er vanskelige at gøre noget ved. Der er altid flere, hvor de kommer fra. Det må dog afslutningsvist understreges, at rapporten gang på gang fremhæver, at der er i Danmark er fuld religionsfrihed på alle parametre.